

EIROPAS SAVIENĪBA

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Dzegužpirkstīšu *Dactylorhiza* noteicējs

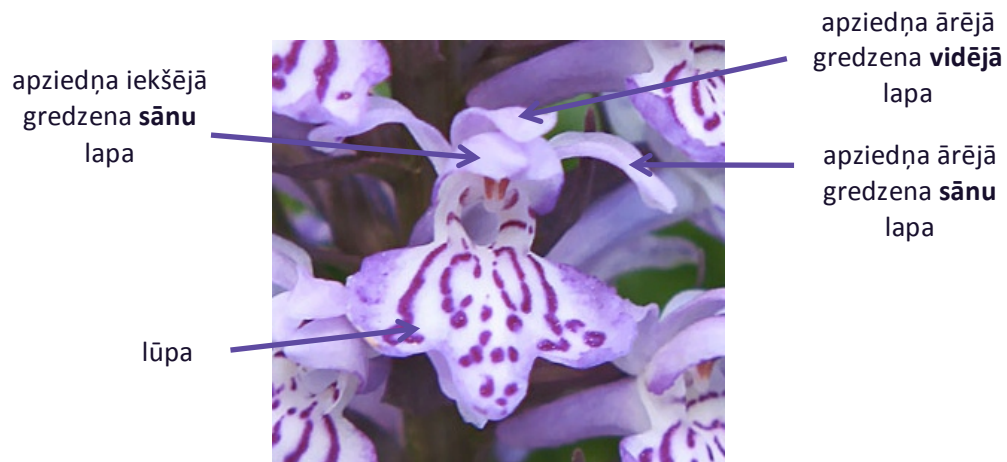
Latvijas Dabas fonds
2012

Šis “Dzegužpirkstīšu *Dactylorhiza* noteicējs” ir veidots ar Eiropas Savienības Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu. Par noteicēja saturu atbild Latvijas Dabas fonds.

Dzegužpirkstītes (*Dactylorhiza*) ir orhideju dzimtas ģints, Latvijā savvaļā sastopamas sešas sugas – stāvlapu, Baltijas, plankumainā, Fuksa, Rusova un asinssarkanā dzegužpirkstīte. Visas sugas Latvijā ir aizsargājamas un iekļautas Īpaši aizsargājamo sugu sarakstā un Latvijas Sarkanajās grāmatas 4. kategorijā.

Dzegužpirkstītes ir (10) 20 – 65 (80) cm augsti daudzgadīgi lakstaugi ar pirkstveidā dalītiem gumiem. Stublājs zaļā vai sārtā krāsā, dažkārt ar tumšiem lāsumiem. Lapas uz stublāja izkārtotas pamīšus, zaļā krāsā, ar vai bez tumši sarkanbrūniem plankumiem vienā vai abās lapas pusēs. Pieziedlapas zālesveidīgas, zaļas vai sārtas. Ziedi sakārtoti skrajā vai blīvā vārpā, purpura, purpurioletā, ļoti reti dzeltenbaltā krāsā. Apziedņa ārējā gredzena sānu lapas atstāvošas vai atpakaļ atliektas; vidējā lapa kapucveidīgi sakļauta ar divām iekšējā gredzena sānu lapām (skat. attēlus). Zieda lūpa trīsdaivaina, retāk vesela. Uz lūpas bieži tumšvioletu punktiņu zīmējums. Piesis apmēram vienādā garumā ar sēklotni vai īsāks par to, auglis – stāva, iegarena pogaļa.

Dzegužpirkstītes aug mitrās vietās: zāļu un pārejas purvos, pārpurvotās pļavās, upju krastos. Nereti sastopamas arī ceļmalu grāvjos. Dzegužpirkstītes, kā visi orhideju dzimtas augi, savu dekoratīvo ziedu dēļ ir pakļautas izplūkšanai. Tās negatīvi ietekmē pļavu nosusināšana, mēslošana un aizaugšana.

Dzegužpirkstītes ir svešapputes augi. Ziedus apputeksnē dažādi kukaiņi - bites, mušas, lapsenes. Vairojas ar sēklām un veģetatīvi ar gumiem. Ziedēšanas laiks dzegužpirkstīšu sugām atšķirīgs, no maija vidus līdz pat jūlija beigām.

Visas minētās sugas veido krustojumus, tāpēc dažkārt tās nav viegli pazīt un to sistemātisko piederību var noteikt tikai speciālists.

Pasaulē dzegužpirkstīšu ģintī sastopamas apmēram 30 sugas, izplatītas galvenokārt Eiropā, Āzijā un Ziemeļamerikā, no mēreni siltās līdz vēsajai joslai, arī Āfrikas ziemeļdaļā, siltajā joslā.

Kā atšķirt no **dzegužpuķēm** (*Orchis*)?

- Dzegužpuķēm ir veseli, lodveidīgi gumi, dzegužpirkstītēm pirkstveidā dalīti gumi. Taču pēc šīs pazīmes nevajadzētu dabā pārbaudīt, lai neizbojātu atradni!
- Dzegužpuķēm ir rozetveidīgas lapas, kas galvenokārt izvietotas stublāja apakšdaļā, dzegužpirkstītēm – lapas viscaur uz stublāja.
- Dzegužpuķēm lūpas vidējā daiva ir divdaļīga, bet dzegužpirkstītēm – viendaļīga (skat. attēlu).

Dzegužpirkstītēm zieda lūpas vidējā daiva viendaļīga.

Dzegužpuķēm zieda lūpas vidējā daiva divdaļīga.

Ziedēšanas laiks

Izplatība Latvijā

Stāvlapu dzegužpirkstīte *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó

IZSKATS Daudzgadīgs, 20-55 cm augsts lakstaugs. Stublājs stāvs, dobs, nereti augšdaļā iesarkans. Gumi šķelti 2-4 segmentos. Lapas 4-6, lancetiskas, augšup vērstas, 8-20 cm garas, 1.5-2 cm platas. Lapas zaļas, bez plankumiem, augšējās lapas gals izteikti kapucveidīgs, tuvu ziedkopas pamatam vai augstāk par to. Ziedkopa 5-10 cm gara, līdz 3 cm plata, cilindriska, blīva, ar daudziem ziediem. Pieziedlapas lancetiskas, garākas par ziediem, nereti ar purpura nokrāsu; augšējās virs neizplaukušiem ziediem veido "cekuliņu". Ziedi purpurvioleti (izzūstot violeti) līdz rozā krāsā, 5-8 mm gari. Lūpa 4-6 mm gara, 5-7 mm plata, vesela, vai sekli trīsdalvaina, ar tumši violetu punktu un līniju zīmējumu; vidējā daiva nedaudz izvirzīta. Piesis 5-8 mm garš, īsāks par sēklotni. Auglis - stāva, iegarena (ga 1-1.5 cm) pogaļa.

IZPLATĪBA Latvijā diezgan bieži visā valstī.

BIOTOPS Mēreni mitras, purvainas un palieņu pļavas, zemie purvi, krūmāji un grāvmalas.

Foto: Valda Baroniņa

lapas **bez** plankumiem,
lancetiskas, augšup vērstas

Zied maijā – jūnijā

Diezgan bieži

Stāvlapu dzegužpirkstītei ir pasuga *Dactylorhiza incarnata ssp. ochroleuca* – iedzeltenā dzegužpirkstīte ar bāli dzelteniem ziediem. Tā sastopama kaļķainos zāļu purvos, Latvijā - ļoti reti.

bāli dzelteni ziedi

Foto: Ansis Opmanis

Baltijas dzegužpirkstīte *Dactylorhiza baltica* (Klinge) N.I.Orlova

IZSKATS Daudzgadīgs, 25-65 cm augsts lakstaugs. Stublājs stāvs, +/- dobs, pie pamata 8-10 mm, vidusdaļā 3-5 mm diametrā. Gumi šķelti 3-5 segmentos. Lapas 6-15 cm garas, 1.5-3.5 cm platas (visplatākās vidusdaļā), pie pamata sašaurinātas, iegarenas līdz iegareni lancetiskas, gals nosmailots. Lapas virspusē brūnganvioleti plankumi, kas ir nedaudz taisnstūrveida izstiepti, sakārtoti vairāk vai mazāk paralēlās rindās. Augšējās lapas apmēram vienādā garumā ar ziediem, apakšējās lapas izteikti garākas par tiem. Ziedkopa 6-10 cm gara, 3-3.5 cm plata, cilindriska, blīva, ar daudz ziediem. Pieziedlapas lancetiskas, bez plankumiem, gals nosmailots; augšējās pieziedlapas apmēram vienādā garumā ar ziediem, apakšējās izteikti garākas par tiem. Ziedi purpura krāsā, 6-8 mm gari. Lūpa 6-8 mm gara, 6-10 mm plata, ieapaļi četrstūraina, trīsdaivaina; vidējā daiva 2-4 mm gara, plati trīsstūraina, gals noapaļots; sānu daivas +/- perpendikulāras pret vidējo daivu. Uz lūpas brūnganvioleti, četrstūrains plankumi. Piesis 6-9 mm garš, 2-2.5 mm diametrā, konusveida, īsāks par sēklotni. Auglis - stāva, iegarena pogaļa (ga ap 1 cm).

IZPLATĪBA Latvijā diezgan bieži. Latvija ir bagātākais šīs sugas izplatības apvidus visā tās areālā.

BIOTOPS Mēreni mitras, purvainas, palieņu un jūrmalas pļavas, zemie purvi un nereti grāvmalas.

Foto: Julita Kluša

ziediem blīva,
ovāla vārpa

lūpas vidējā daiva
plati trīsstūraina,
gals noapaļots

plankumi uz lapām
nedaudz
taisnstūrveidā
izstiepti

Foto: Ruslans Matrozis

Zied jūnijā - jūlijā

Diezgan bieži

Plankumainā dzegužpirkstīte *Dactylorhiza maculata* (L.) Soó

IZSKATS Daudzgadīgs, 15-50 cm augsts lakstaugs. Stublājs parasti nav dobs, pie pamata 4-6 mm diametrā, bieži zem ziedkopas tumši sārts. Gumi šķelti 2-4 segmentos. Lapas 4-8, plankumi ieapaļi, brūnganvioleti, bieži saplūst. Lapa stublāja lejasdaļā nedaudz lokveidīgi noliekta, 4-10 cm gara, 0.8-2.5 cm plata, iegareni līdz lineāri lancetiska, gals strups līdz nosmailots; 3 augšējās lapas nelielas, pieziedlapām līdzīgas, augšējās lapas gals ievērojami attālināts no ziedkopas pamata. Ziedkopa 5-10 cm gara, 2-3 cm plata, ziedēšanas laikā konusveida, pielnziedā cilindriskā. Pieziedlapas 0.4-2.5 cm garas, šauri lancetiskas, īsākas par ziediem, apakšējās garākas par tiem. Ziedi purpura līdz rozā, reti baltā krāsā, 7-9 mm gari. Lūpa 5-12 mm gara, 7-15 mm plata, otrādi nierveida, sekli trīsdaivaina, ar līniju un punktu zīmējumu; vidējā daiva 2-3 mm gara, plati trīsstūraina; sānu daivas pusapaļas, mala viļņaina. Piesis 4-8 mm garš, 1-2 mm diametrā, vienādā garumā ar sēklotni vai īsāks par to, gals strups. Auglis - stāva, iegarena pogaļa (ga ap 1 cm).

IZPLATĪBA Latvijā diezgan bieži visā valstī.

BIOTOPS Mēreni mitras un slapjas pļavas, krūmāji, purvu malas un grāvmalas.

Foto: Valda Baroniņa

skraja,
trīstūrveida
ziedkopa

plankumi uz
lapām apaļi

Foto: Ruslans Matrozis

Zied jūnijā - jūlijā

Diezgan bieži

Fuksa dzegužpirstīte *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soó

IZSKATS Daudzgadīgs, 30-60 cm augsts lakstaugs. Stublājs nav dobs, dažkārt dobs tikai augšdaļā, pie pamata līdz 7 mm diametrā. Gumi šķelti 2-4 segmentos. Lapas 4-6, ar vai bez brūni violetiem plankumiem, plankumi izplūduši. Lapas stublāja lejasdaļā 6-15 cm garas, līdz 5 cm plata (visplatākā plātnes galā), otrādi olveida līdz iegareni otrādi olveida, gals noapaļots. Trīs augšējās lapas nelielas, iegareni lancetiskas, līdzīgas pieziedlapām, gals nosmailots; pati augšējā lapa ievērojami attālināta no ziedkopas pamata. Ziedkopa 5-16 cm gara, 2.5-4 cm plata, konusveida, paskraja. Pieziedlapas 1-2.5 cm garas, īsākas par ziediem, apakšējās garākas par tiem. Ziedi purpura krāsā (tumšāki nekā plankumainai dzegužpirstītei), 6-9 mm gari. Lūpa 8-10 mm gara, 7-12 mm plata, ieapaļi rombveida, dziļi trīsdaivaina vai šķelta, ar tumši violetiem punktiem un lokveida līniju zīmējumu; vidējā daiva 4-6 mm gara, šauri trīsstūraina, gals strups. Piesis 6-8 mm garš, taisns, nedaudz īsāks par sēklotni, gals strups. Auglis - stāva, iegarena pogaļa (ga ap 1 cm).

IZPLATĪBA Latvijā diezgan bieži atbilstošos biotopos.

BIOTOPS Galvenokārt mitros mežos, arī zemajos un retāk pārejas purvos.

Foto: Valda Baroniņa

samērā
skraja,
piramidāla
vārpa

lūpas vidējā
daiva gara,
smaila

slaid
stublājs

Zied jūnijā - jūlijā

Diezgan bieži

Rusova dzegužpirkstīte *Dactylorhiza russowii* (Klinge) Holub

IZSKATS Daudzgadīgs, 20-35 cm augsts lakstaugs. Stublājs dobs. Gumi dziļi šķelti 2, retāk 3 segmentos, ar garām piesaknēm. Lapas 3-4, šauri lancetiskas līdz lineāras, ar plankumiem, retāk – bez, pamats nesašaurināts, gals nosmailots. Apakšējā lapa 6-10 cm gara, 0.5-1.5 cm plata, +/- lokveidīgi noliekta; augšējās lapas gals tuvs ziedkopas pamatam. Ziedkopa 3-8 cm gara, 2.5-3.5 plata, cilindriska, skraja, ziedu maz. Pieziedlapas lancetiskas, gals nosmailots; augšējās – īsākas par ziediem, apakšējās – garākas. Ziedi tumša purpura līdz rozā krāsā, 6-10 mm gari. Lūpa 6-10 mm gara, 8-10 mm plata, šķērseliptiska līdz sirdsveida, trīsdaivaina, ar punktiņu un pārtrauktu līniju zīmējumu; vidējā daiva īsa vai nedaudz garāka par sānu daivām, plati trīsstūraina, gals strups. Piesis 7-9 mm garš, 2-3 mm diametrā, īsāks par sēklotni. Auglis - stāva, iegarena pogaļa (ga ap 1 cm).

IZPLATĪBA Latvijā retumis visā teritorijā.

BIOTOPS Pārejas purvi, purvainas un mēreni mitras pļavas.

skraja
vārpa, ar
maz
ziediem

lūpas sānu
daivas
rombiskas

Foto: Māra Pakalne

Zied jūnijā - jūlijā

Reti

Asinssarkanā dzegužpirstīte *Dactylorhiza cruenta* (O.F.Müll.) Soó

IZSKATS Daudzgadīgs, 20-38 cm augsts lakstaugs. Stublājs stāvs, dobs. Gumi šķelti 2-4 segmentos. Lapas 3-5, 7-13 cm garas, 1.5-2 cm platas, lancetiskas. Lapu virspuse un apakšpuse ar brūnvioletiem līdz tumši sarkaniem plankumiem, bieži saplūst. Augšējās lapas gals nosmailots, ne kapucveidīgs, sasniedz un pārsniedz ziedkopas pamatu. Ziedkopa 3-8 cm gara, 2-2.5 cm plata, cilindriska, ar daudziem ziediem, blīva. Pieziedlapas lancetiskas, arī ar plankumiem; augšējās vienādā garumā ar ziediem, apakšējās garākas par tiem. Ziedi purpurvioleti, 4-5 mm gari. Lūpa 4-5.5 mm gara, 4.5-6 mm plata, ieapaļi rombveida, vesela vai sekli trīsdaivaina, ar tumša purpura punktiem un pārtrauktu līniju zīmējumu; vidējā daiva nedaudz izvirzīta. Piesis 4-6 mm garš, garāks par sēklotni, 2 mm diametrā, gals strups. Auglis - stāva, iegarena pogaļa (ga ap 1 cm).

IZPLATĪBA Latvijā diezgan reti gandrīz visā valstī, neiekļaujot austrumdaļu.

BIOTOPS Mēreni mitras, purvainas un palieņu pļavas, zemie purvi un avoksnainas vietas. Kalcifils augs.

Foto: Valda Baroniņa

lapu **virspuse un apakšpuse** ar plankumiem, kas bieži saplūst

Zied jūnija beigās, jūlijā

Diezgan reti

Izmantotā literatūra:

Baroniņa V. Dzegužpirkstītes. 1995. Grām.: Kavacs G. (red.) Latvijas Daba. Enciklopēdija. II sējums. 21.

Baroniņa V., Lodziņa I. 1992. Populārzinātniskā Latvijas Sarkanā grāmata. Augi – izplatība, ekoloģija, aizsardzība. Izdevniecība Zinātne. Rīga. 111.-114.

Cepurīte B., Latvijas vaskulāro augu flora 7: Orhideju dzimta (Orhidaceae) / Atb. red. V. Šulcs. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2005. 33.-43.

Cepurīte B. Baltijas, asinssarkanā, Fuksa, stāvlapu, plankumainā, Rusova dzegužpirkstīte. 2003. Grām.: Andrušaitis G. (red.) Latvijas Sarkanā grāmata. 3. sējums. 648.-659.

Internetenciklopēdija "Latvijas daba" www.latvijasdaba.lv